

De letter "Ali" en de esthetiek van de betekenisse in de Heilige Koran

Ali parvaneh¹ , hadis darabi²

¹PhD, Lecturer at Farhangian University of Kermanshah, Iran (Responsible author). parvanehali2@gmail.com

²PhD, Lecturer at Farhangian University of Kermanshah, Iran. hadisdarabi67@yahoo.com

Abstract

Sinds de ierste ieuw n.Chr. weurt 't door groete gelierde oonderzoek en bestudeerd op versjèllende aspecte wie retorica, syntaxis, vocabulair, enz. De letters in de koran en hun semantische veranderinge hōbbe de sjoenheid van dit hiemeleke woord verdubbeld. 't Aanpakke van dees breve vaanoet 'n esthetisch perspectief is ein van de oonderwerpe die 'n fundamentele rol speelt in 't representere van de grootheid en glorie van dit hiemeleke wonder. Soms weurt in de Koran neve de hoofletter 'n reeks vervangende letters gebruik. Daorum were sommige betekenisse van lēters oetgedruk mēt mie es ein lētter. Dit verdubbelt 't belang van 't oonderzeuke en herkinne van dees breve in de vertaoling.

Dit artikel gebruik 'n besjrievend-analytische methode um de esthetiek van de lētter "Ali" in de koran te oonderzeuke en oonderzoek de semantische aspecte devaan mēt behulp van versjèllende grammaticabeuk en commentare, en lievert ouch bewies oet de Arabische poëzie in dit verband. 't Resultaat is dat deze lētter, neve de oorsjprónkelike betekenis van "transcendentie", is gebruik in de betekenisse van versjillende lēters wie: "ma", "fi", "lam", "ba" en "an". . De meis belangrieke esthetische functies van de vervanging en semantische veranderinge van deze lētter in de Heilige Koran zien: de opnaome en oetbreiing van betekenis, naodrök en euverdrieving, wat de teks van de Koran transformeert in 'n ope en discrete teks en 'n gesjikde ruimte vōrmp veur de bewuste reflectie van de lezer. 't Doel heivaan is 'n foutloze, houding opbouwende en opheffende betekenis euer te bringe aon 't publiek.

Keywords : "De Heilige Koran", "Esthetiek", "De letterpot", "Ali", "Versjèllende betekenisse van letters".

Date Received: 2025/01/14 ; Revision date: 2025/01/22 ; Date of admission: 2025/01/28 ; Online publication date: 2025/07/05

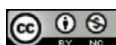
Citation of this article: parvaneh, Ali; darabi, hadis (2025). De letter "Ali" en de esthetiek van de betekenisse in de Heilige Koran. *Research in Arabic language and literature education*, 7(1), pp 149-169.

Publisher: Farhangian University

© the authors

[http:// https://amozesharabi.cfu.ac.ir](http://https://amozesharabi.cfu.ac.ir)

Article type: Research Article

حرف "علي" وجماليات معانيه في القرآن الكريم

علي بروانه^١، حديث دارابي^٢

^١دكتوراه، محاضر في جامعة فرهنجيان في كرمانشاه، إيران. (المؤلف المسئول) parvanehali@gmail.com
^٢دكتوراه، محاضر في جامعة فرهنجيان في كرمانشاه، إيران. hadisdarabi@yahoo.com

الملخص

القرآن الكريم، الذي يُنبر جميع جوانب الحياة البشرية، قد حظي بدراسة واهتمام كبار العلماء منذ القرن الأول الهجري، من جوانب متعددة كالبلغة والنحو والمفردات وغيرها. وقد ضاعفت حروف القرآن الكريم وتغيراتها الدلالية من جمال هذه الكلمة السماوية. ويُعد تناول هذه الحروف من منظور جمالي من المواضيع التي تلعب دورًا أساسيًا في تمثيل عظمة هذه المعجزة السماوية وروعته. أحيانًا في القرآن الكريم، بالإضافة إلى الحرف الأصلي، تُستخدم مجموعة من الحروف البديلة، مما يُعبر عن بعض معاني الحروف بأكثر من لاحقة. وهذا يُضاعف أهمية دراسة هذه الحروف والتعرف عليها في ترجمتها. يتناول هذا المقال جماليات لاحقة "علي" في مختلف آيات القرآن الكريم، مستخدمًا المنهج الوصفي التحليلي، ويدرس جوانبها الدلالية من خلال كتب النحو والتفسير المختلفة، كما يُشير إلى شواهد من الشعر العربي في هذا الصدد. والنتيجة أن هذا الحرف، بالإضافة إلى معناه الأصلي "التعالي"، قد استُخدم في معاني حروف مختلفة مثل: "مع"، و"في"، و"لام"، و"باء"، و"أن". ومن أهم الوظائف الجمالية للاستبدال والتغييرات الدلالية لهذا الحرف في القرآن الكريم: شمول المعنى وتوسيعه، والتأكيد والمبالغة، مما يُحوّل النص القرآني إلى نص مفتوح ومنفصل، ويوفر مساحة مناسبة للتأمل الواعي لدى القارئ. والهدف الرئيسي من ذلك هو إيصال المعنى إلى المتلقي بأسلوب دقيق وفعال، يُهيئ المواقف ويُعلي من شأنه.

الكلمات المفتاحية: "القرآن الكريم"، "الجماليات"، "حرف الجر"، "علي"، "معاني الحروف المختلفة".

حرف جر "علی" و زیبایی شناسی معانی آن در قرآن کریم

علی پروانه^۱، حدیث دارابی^۲

^۱دکترای تخصصی، مدرس دانشگاه فرهنگیان کرمانشاه، ایران. parvanehali2@gmail.com
^۲دکترای تخصصی، مدرس دانشگاه فرهنگیان کرمانشاه، ایران. hadisdarabi27@yahoo.com

چکیده

قرآن کریم که روشننگر تمامی جوانب زندگی بشر است، از همان قرن اول هجری از جنبه‌های مختلفی مانند: بلاغت، صرف و نحو، لغت و غیره مورد تحقیق و بررسی علمای بزرگ قرار گرفته است. حروف در قرآن و تغییرات معنایی آن‌ها زیبایی این کلام آسمانی را دوچندان نموده است. پرداختن به این حروف از منظر زیبایی‌شناسی یکی از مباحثی است که نقش بنیادین در بازنمایی عظمت و شکوه این معجزه‌ی آسمانی دارد. گاهی در قرآن، علاوه بر حرف اصلی از مجموعه‌ای حروف جانشین استفاده شده است. بدین ترتیب، برخی از معانی حروف با بیش از یک حرف جر بیان می‌شود. این امر اهمیت بررسی و شناخت این حروف را در ترجمه دوچندان می‌کند.

این مقاله به روش توصیفی - تحلیلی به بررسی زیبایی‌شناسی حرف جر "علی" در آیات مختلف قرآن پرداخته و وجوه معنایی آن را با استفاده از کتاب‌های نحوی و همچنین تفاسیر گوناگون، مورد بررسی قرار داده و نیز به شواهدی از شعر عربی در این رابطه اشاره کرده است. نتیجه این که این حرف علاوه بر معنای اصلی‌اش که "استعلاء" می‌باشد، در معانی حروف مختلفی چون: "مع"، "فی"، "لام"، "باء" و "عن" به کار رفته است. مهم‌ترین کارکردهای زیبایی شناختی جایگزینی و تغییرات معنایی این حرف در قرآن کریم عبارتند از: شمول و گستردگی معنا، تاکید و مبالغه است که متن قرآن را به متنی باز و گسسته تبدیل نموده و فضایی مناسب برای تأمل آگاهانه خواننده فراهم آورده است. هدف اصلی از این امر، انتقال بی‌کم و کاست، اثربخش، نگرش ساز و تعالی دهنده معنا به مخاطب است.

واژگان کلیدی: قرآن کریم، زیبایی شناسی، حرف جر "علی"، معانی مختلف حروف.

۱. مقدمه

با رشد و بالندگی دستور زبان عربی به برکت قرآن کریم، حروف جر و معانی گوناگون آن، توجه نحویان و مفسران را به خود جلب کرد؛ به گونه ای که از اواخر قرن اول هجری تا کنون، پژوهش های فراوانی در قالب کتب و مقاله در این زمینه ارائه شده است. در ابتدا در لایه کلام نخستین علمای نحو و تفسیر، اشاراتی گذرا به حروف و معانی آن شد و به تدریج باب و فصلی جداگانه از کتب ایشان به مباحث مربوط به حروف اختصاص یافت، سپس اهمیت حروف به آن جا رسید که کتب مستقلی در زمینه حروف معانی به رشته تحریر درآمد. یکی از اقسام حروف معانی، حروف جر است که تا به امروز مطالعات بسیاری در مورد معانی متنوع آن ها صورت گرفته است. در خصوص تعدّد معنایی حروف معانی در میان نحویان، اختلاف نظر وجود دارد. کوفیان بر این باورند که برخی از حروف معانی، می توانند جانشین برخی دیگر از آن حروف شوند. اما بصریان نظری مخالف با کوفیان دارند و معتقدند هر حرفی دارای یک معنا است که هیچ گاه از آن جدا نمی گردد؛ ولی ممکن است بطور مستقیم نتوان به آن معنا رسید و نیاز به تأویل داشته باشد و یا این که فعل بکار رفته همراه با آن، دربرگیرنده ی معنای فعل باشد که خود با آن حرف بکار می رود. اما اگر با هیچ یک از این دو روش معنای اصلی حرف به دست نیامد، کاربرد آن حرف شاذ و خارج از قانون خواهد بود (مرادی، ۱۴۱۳: ۴۶).

یکی از موضوعات مهم در علم نحو، که ادیبان از دیرباز در کتب مربوط به این علم به آن پرداخته اند، تضمین است. صاحب نظران در تعریف تضمین، نظرات گوناگونی دارند. زرکشی می گوید: «تضمین یعنی معنای یک چیز را به چیز دیگر دادن که این امر یا در اسم، فعل و یا در حرف روی می دهد و برجسته ترین ویژگی تضمین این است که یک کلمه (اسم، فعل یا حرف) می تواند دربردارنده ی دو معنا باشد (زرکشی، بی تا: ۳۳۸/۳). ابن هشام نیز در تعریفی جامع، تضمین را این گونه تعریف کرده: «گاهی معنای لفظی را در لفظ دیگر اشراب نموده (می-آمیزند) و حکم آن را به آن می دهند که این امر تضمین نامیده می شود، تعبیر ظریف و دقیق اشراب بر این امر دلالت دارد که یک کلمه، معنای دو کلمه را ادا کند (ابن هشام، ۱۳۷۸: ۸۹۷/۲).

در این پژوهش که به روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته است، سعی شده است به زیبایی شناسی جوانب معانی مختلف حرف جر "علی" در قرآن کریم پرداخته شود.

۱-۱. پیشینه پژوهش

محمد حسن عواد (۱۹۸۲) در کتاب «تناوب حروف الجر فی لغة القرآن» به بررسی پیرامون جانشینی حروف معانی پرداخته و موضوع را به شکل کاربردی بررسی کرده است و معتقد است که حروف نمی توانند جانشین هم دیگر شوند و اگر چنین امری رخ دهد، توجیهی جز سماعی بودن ندارد.

عباس زاده و همکاران (۱۳۹۰)، در پژوهشی به عنوان «بررسی کارکردهای زیبایی شناختی حذف حروف جاره در قرآن کریم» بر این باورند که حذف حروف جاره از مصادیق برجسته ی ادبی و هنجارگریزی نحوی و مختصه-های سبکی قرآن کریم در لایه ی نحوی می باشد. از این رو پس از حذف حروف جاره، تحلیلی زیبایی شناختی از برخی نمونه های قرآنی آن به دست می دهد. سیدی و همکاران (۱۳۹۲)، در مقاله ای تحت عنوان «درآمدی بر زیبایی شناسی تکرار حروف در نظامهنگ درونی آیات قرآن» پدیده «تکرار» را یکی از اساسی ترین مؤلفه های در شکل گیری موسیقی درونی و بیرونی قرآن می دانند و معتقدند به کارگیری «تکرار» در آیات کلام وحی باعث به وجود آمدن موسیقی اعجازانگیزی گشته که کاملاً با موضوع و محتوای آیات تناسب دارد و «تکرار» با ایجاد تنوع در موسیقی، در آفرینش تصاویر و اثربخشی معنای قرآن مؤثر می افتد.

توکل نیا و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی شبکه معنایی حرف جر «علی» در قرآن با رویکرد شناختی» با بهره گیری از اصول معناشناسی شناختی، کاربردهای این حرف در قرآن را مورد بررسی قرار داده است تا تحلیلی هدفمند از معانی آن را ارائه دهد. نتیجه این که طبق کارکرد حرف علی در آیات قرآن، نوعی مکانمندی مفاهیم انتزاعی تصویرسازی شده است که انسان می تواند از طریق توجه به رابطه ی تصویری نشأت-گرفته از این حروف، مقصود گوینده کلام را به شکل تجسم یافته پیش روی خود احساس کند.

شهبازی (۱۳۹۸) در مقاله ایی تحت عنوان «زیبایی شناسی حروف جاره در آیات قرآن کریم از نگاه زمخشری» نشان می دهد که زمخشری زیبایی ادبی حروف جاره را از دریچه ی نظم و ترکیب آیات می نگرد و در تحلیل جمال شناسی خود به مباحثی چون «تعلق»، «تنوع دلالت» و «کارکرد بلاغی» عنایت ویژه ای دارد و معتقد است با تحلیل گفته ها و نکته سنجی های وی در باب حروف جر، کارکردهای زیبایی شناختی این حروف از نگاه این مفسر را می توان در سه بُعد «تصویرگرایی»، «تعدد معنایی» و «مبالغه و تأکید» دسته بندی نمود.

در مورد حروف جر و معانی مختلف آن ها پژوهش ها و کتاب های فراوانی نوشته شده است، اما تاکنون پژوهش مستقلی در مورد حرف جر "علی" و معانی مختلف آن در قرآن کریم، صورت نگرفته است.

۲-۱۱ اهداف و روش پژوهش

این مقاله که به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. هدف از آن، بررسی زیبایی شناسی حرف جر "علی" در آیات مختلف قرآن و وجوه معنایی آن با استفاده از کتاب های نحوی و همچنین تفاسیر گوناگون است.

۳-۱ سوالات و فرضیات پژوهش

سوالات این پژوهش به این شرح است:

الف: زیبایی شناسی حرف جر "علی" در آیات مختلف قرآن چه نمودی دارد؟

ب: علاوه بر معنای حرف جر "علی" که "استعلاء" می باشد، در چه معانی دیگری در آیات قرآن استفاده شده است و هدف از این جایگزینی چیست؟

فرضیه پژوهش بر این است که این حرف علاوه بر معنای اصلی اش در معانی حروف مختلفی چون: "مع"، "فی"، "لام"، "باء" و "عن" به کار رفته است. مهم ترین کارکردهای زیبایی شناختی جایگزینی و تغییرات معنایی این حرف در قرآن کریم عبارتند از: شمول و گستردگی معنا، تأکید و مبالغه است که متن قرآن را به متنی باز و گسسته تبدیل نموده و فضایی مناسب برای تأمل آگاهانه خواننده فراهم آورده است. هدف اصلی از این امر، انتقال بی کم و کاست، اثربخش، نگرش ساز و تعالی دهنده معنا به مخاطب است.

۲-۴ چارچوب نظری بحث

بصریان معتقدند که "علی" حرف جر است، ولی اگر حرف جری بر آن وارد شود، تبدیل به اسم می شود و به بیت زیر از مزاحم العقیلیاستناد کرده اند:

غدت من علیه، بعد ما تم ظمؤها
تصل، وعن قیض، بزیزاء، مجهل
(ابن قتیبه، ۱۹۶۳، ج ۱: ۳۹۲).

"علی" در این بیت، اسم و به معنای «فوق» می باشد و بعضی دیگر به اسم بودن آن در جای دیگر استناد کرده اند، مانند این بیت از أعور الشّتی زیر:

هون علیک، فإن الأمور
بکف الإله مقادیرها
(القیروانی، جزء ۱: ۵).

زیرا آن ها معتقدند که اگر "علی" را در این موارد حرف بشمار بیاوریم، در این صورت فعل مخاطب با ضمیر متصل متعدی می شود که این مسئله ویژه ی افعال قلوب است؛ این نظر را به اخفش نسبت داده اند. البته نحوایانی چون ابن طاهر، ابن خروف، ابن الطراوة، الزبیدی، ابن معزوز و الشلوین معتقدند که هرگاه حرف جر "من" بر آن وارد شود، اسم است که سیبویه نیز چنین نظری دارد. نظراتی که در مورد حرف "علی" وجود دارد، به شرح زیر می باشد:

۱. فراء معتقد است که همیشه حرف است.

۲. ابن طاهر و طرفدارانش آن را در تمامی حالات اسم می دانند.

۳. جز در یک مورد، همیشه حرف است.

۴. جز در دو مورد، حرف است که این نظر اخفش و ابن عصفور است. (ترجمان، ۱۴۰۴: ۱۵۱-۱۵۳).

اخفش معتقد است که در صورتی که "علی" حرف باشد، جایز است که حذف شود و ما بعدش منصوب شود، مانند بیت زیر :

تحن، فتبدی ما بها، من صباة
وأخفی الذی، لولا الأسی لقضانی
(المبرد، ۱۴۱۷، جزء ۱: ۳۱).

در این جا به معنای "لقاضی علی" است. او برای اثبات این نظر خود به این آیه استناد می کند: ﴿لَأَقْعِدَنَّ لَهُمُ صِرَاطًا الْمُسْتَقِيمَ﴾ (اعراف، ۱۶) یعنی علی صراطک؛ که در هر دو مورد به حرف بودن "علی" و جایز بودن حذفش استناد کرده است .

رمانی معتقد است که "علی" شامل سه نوع اسم، فعل و حرف می شود. او برای هر کدام از این موارد به طور جداگانه به مثال هایی اشاره کرده است:

۱- اسمیه: «جئتُ مِنْ عَلِيهِ» یعنی مِنْ فَوْقِهِ.

۲- فعلیه: ﴿أَنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ﴾ (قصص، ۴).

عباس ترجمان در مورد این وجه آن معتقد است که باید بین «علا» فعلیه، اسمیه و حرفیه، در نوشتن فرق گذاشته شود، زیرا "علی" اسمیه و حرفیه با الف مقصوره نوشته می شود ولی فعلیه، الفش منقلب از واو است: علا، يعلو، علواً .

۳- حرفیه: در این صورت "علی" جزء حروف جاره و دارای معنای "استعلاء" است، مانند: جلست علی الكرسي. (ترجمان، ۱۴۰۴: ۱۵۳)

این معنا از لفظ "علی" دریافت می شود، زیرا منشاء و خاستگاه این حرف، فعل (علی الشیء یعلیه) به معنی (صعد و یا علا، یعلو) به معنی (ارتفع) باشد، البته احتمال این که این دو فعل، منحوت از حرف علی باشند، منتفی نیست .

ابن هشام در مورد "علی"، فقط به دو وجه اسم و حرف معتقد است. که نظر او در مورد حرف بودن با همه ی نحوایان مخالف است، زیرا نحوایان معتقدند که "علی" فقط اسم است و البته این نظر به سیبویه نسبت داده شده است. (همان) زجاجی نیز سه وجه، اسم، فعل و حرف برای "علی" قائل است. (ابن هشام، ۱۳۷۸: ۲۳/۱). ویژگی دیگر "علی" این است که بر سر ضمیر و غیر ضمیر (اسم ظاهر) می آید که در این حالت از معنی اصلی خود که استعلاء است، خارج شده و به «اسم فعل منقول» مبدل می

شود. مانند «علیک» که از باب اغراء و به معنی ملازم بودن، تمسک جستن به چیزی و پابندی بکار رفته است. مانند این آیه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ (مائده، ۱۰۵). از نظرات دیگری که در مورد حرف جر "علی" وجود دارد این است که عده ای از مفسران آن را در بعضی از آیات محذوف دانسته اند. آیات زیر با توجه به نظرات اخفش از این دسته هستند: (باقولی، ۱۴۲۰: ۱۱۷/۱). ﴿وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ﴾ (توبه، ۵) به معنای «علی کل مرصد»؛ ﴿وَلَا تَعْزُمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ﴾ (بقره، ۲۳۵) به معنای «علی عقدۀ النکاح»؛ ﴿لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ (اعراف، ۱۶) به معنای «علی صراطک».

همچنین در مورد معرب و مبنی بودن "علی" اختلاف نظر وجود دارد. بعضی آن را مطلقاً اسم می دانند و بعضی به تاثیر از روش اخفش با آمدن "من" جاره بر سر آن، معتقد به اسم بودن آن هستند و آن را "معرب" می دانند. أبو محمد القاسم بن القاسم نیز معتقد به مبنی بودن "علی" است و "الف" آن را مانند الف "هذا" می داند. علاوه بر وجه اسم و حرف بودن، وجه فعلی نیز برای آن قائل شده اند که در این صورت معتقدند که از "علو" گرفته شده است، مانند آیه ی ﴿إِنْ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ﴾ (قصص، ۴) (ر.ک: مرادی، ۱۴۱۳: ۴۷۰/۱-۴۷۲).

۳. بررسی معانی حرف جر "علی" در قرآن کریم

"علی" در قرآن معانی متعددی دارد. معنای اصلی آن استعلاء است. آیات زیادی در قرآن وجود دارد که "علی" در آن به این معنا به کار رفته است.

۱-۳ استعلائی حقیقی و مجازی در آیات قرآن

غالباً نحویان استعلاء را به دو گونه ی حقیقی و مجازی تقسیم کرده اند. ابن هشام استعلائی مجازی را معنوی نامیده است (ابن هشام، ۱۳۷۸: ۲۳۷/۱). اربلی به جای حقیقی و مجازی، از دو تعبیر حسی و حکمی استفاده کرده است (اربلی، ۱۹۹۱: ۳۷۶). استعلائی حقیقی به نوبه ی خود به استعلاء بر مجرور، مانند ﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾ (مومنون، ۲۲) و «هو علی جبل» و استعلاء بر آن چه نزدیک مجرور است، مانند ﴿أَجِدْ عَلَى النَّارِ هُدًى﴾ (طه، ۱۰) تقسیم شده است (ابن هشام، ۱۳۷۸: ۱۹۲/۱ و ۱۹۳). استعلاء در «علی النار» به معنای قرار گرفتن بر مکانی در نزدیکی آتش است، نه بر خود آتش. از آن جا که استعلاء، علو و بلندی در ارتباط با مکان است، نحویان در تمام نمونه هایی که برای استعلائی حقیقی ارائه داده اند، "علی" را نماد استعلاء بر سر اسم مکان آورده اند. بدین ترتیب، استعلائی حقیقی با توجه به مثال های علمای نحو عربی، غالباً منحصر به اسم مکان شده است و کمتر بر اسم زمان وارد می شود. در آیه ﴿ذَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينٍ غَفْلَةٍ﴾ (قصص، ۱۵) "علی" بر سر ظرف "حین" آمده است، البته در این صورت معنی ظرفیت مورد نظر خواهد بود، ظرفیتی که متأثر از معنی اصلی "علی" است (نجف آبادی و ابن الرسول، ۱۳۸۹: ۱۵۹). علمای بلاغت در مورد آیه ی ﴿أَوَلَيْكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ﴾ (بقره، ۵) مجرور "علی" را یا با تکیه بر استعاره ی مکنیه تفسیر کرده اند و یا قائل به استعاره ی مصرحه تبعیه در حرف "علی" شده اند. براساس نظر مشهور، مطلق ارتباط میان هدایت شدگان و هدایت، به مطلق ارتباط میان مستعلی و مستعلی علیه تشبیه شده و سپس تشبیه از کلی به جزئی انتقال یافته و لفظ "علی" از مصادیق مشبه به (معنی استعلاء) است، برای مصداق مشبه (ارتباط میان هدایت و هدایت شده) استعاره آورده شده است که از مصادیق استعلائی مجازی است (صبان، بی تا: ۲۲۲/۲). زمخشری با تکیه بر تصویر تمیلی (Allegorical Imagery) حاصل از همنشینی "علی" با "هدایت"، در تصویری حسی صاحب حق را سوار بر بالای مرکبی راهوار به تجسم درمی آورد که هر جا بخواهد می تازد تا از این طریق معنای استعلائی حرف "علی" را به نیکی مجسم سازد (ر.ک: زمخشری، ۱۴۰۷: ج ۳، ۵۸۲). علامه

طباطبایی نیز مهتدی و راه یافته را مثل کسی می داند که بر بالای مناره قرار دارد و راه و پلایش را می بیند و می بیند که راه سعادت به او منتهی می شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۶: ۵۶۵).

شواهد زیر از این دسته محسوب می شوند:

- (تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ) (بقره، ۲۵۳).

- (وَلَهُمْ عَلَى ذَنْبٍ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ) (شعراء، ۱۴).

- (خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ) (بقره، ۷) در این آیه زمخشری معتقد است که علی به این دلیل تکرار

شده تا شدت مهر زدن به قلب، گوش و چشم را نشان دهد. (زمخشری، ۱۴۰۷: ۲۸/۱).

- (فَإِنَّهُ نَزَلَهُ عَلَى قَلْبِكَ) (بقره، ۹۷) اندلسی معتقد است که در این آیه "علی" بلیغ تر و رساتر از "إلی" است؛ زیرا "إلی" فقط

دلالت بر انتها دارد، در حالی که "علی" بر استعلاء دلالت دارد و هر چه که بر برتری و استعلاء چیزی اشاره داشته باشد، دارای معنای إنتهاء (پایان یافتن) نیز است (اندلسی، ۱۴۲۰: ۳۲۰/۱).

همچنین از استعلاء مجازی می توان «علیه دین» (بر عهده یا بر گردن او قرضی است) مثال زد. در این مثال گویی دین بر دوش قرار گرفته و سنگینی می کند. همچنین وقتی گفته می شود «رکبتنی دین» (قرض هایی بر دوش من سنگینی می کند)، گویی شخص مذکور سنگینی دین را بر گردنش حس می کند (استرآبادی، ۱۳۶۶: ۳۴۲/۲). البته نحویان عباراتی نظیر (تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ) (هود، ۵۶) را که علی بر لفظ جلاله ی الله وارد شده است، از حوزه ی استعلاء خارج کرده و به معنای «أضفت توکلی إلى الله و أسندته إليه» (توکلّم را به خداوند بلند مرتبه نسبت دادم و به او مستند ساختم) دانسته اند، زیرا هیچ چیز، نه حقیقتاً و نه مجازاً، بر خداوند متعال قرار نمی گیرد و استعلاء نمی یابد. (صبان، بی تا: ۲۲۲/۲)

"۲-۳ علی" در معنی "فی"

یکی از معانی "علی"، ظرفیت و به معنای "فی" است. در زیر به شواهدی از قرآن کریم اشاره می شود:

- (وَاتَّبِعُوا مَا نَزَّلْنَا عَلَىٰ مَلِكٍ سُلَيْمَانَ) (بقره، ۱۰۲) مفسران بزرگی چون (درویش، ۱۴۱۵: ۱۵۹/۱)؛ (رازی، ۱۴۲۰: ۶۱۷/۳)؛ (اندلسی، ۱۴۲۰: ۵۲۲/۱) و (زمخشری، ۱۴۰۷: ۱۷۲/۱) معتقدند که منظور از «علی ملک سلیمان»، «فی زمانه» است.

همچنین بُروسوی در تفسیر «روح البیان» در مورد این آیه، دو نظر ارائه می دهد. او علاوه بر تأیید نظر مفسران بالا، وجه دیگری را در نظر می گیرد و آن این که یک مضاف را برای ملک در تقدیر می گیرد و آن را "علی عهد ملکه" می داند (بُروسوی، بی تا: ۱۹۰/۱).

- (وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا) (کاشانی، ۱۴۲۳: ۱۴۶/۵) و (آلوسی، ۱۴۱۵: ۲۶۲/۱۰) به نقل از ابن عباس، "عَلَى حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا" را، "فی وقت لایعتاد دخولها" دانسته اند.

- (وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ) (بقره، ۲۸۳) آلوسی یک استعاره تبعیه، برای "علی" در نظر گرفته است. در واقع او تمکن آن ها در سفر را به تمکن و تسلط فرد سواره بر مرکبش تشبیه کرده است (آلوسی، ۱۴۱۵: ۱/ ۲۹۱).

- (وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ) (یس، ۶۷) ابن عاشور آیه را بصورت "لو نشاء لمسخنا

الکافرين في الدنيا في مكانهم ... تفسیر کرده و "علی" را به معنای "فی" قلمداد کرده است (ابن عاشور، بی تا: ۲۵۸/۲۲، ر.ک: طنطاوی، بی تا: ۴۹/۱۲، درویش، ۱۴۱۵: ۲۲۳/۸، نحاس، ۱۴۲۱: ۲۷۲/۳).

در اشعار جاهلی نیز این جابه جایی حروف دیده می شود. در بیت زیر از اُعشی، "علی" معنای ظرفیت دارد:

فصل علی حین العشیات والضحی
ولا تعبد الشیطان والله فاعبدا
(الدمیری، ۲۰۰۳، ج ۱: ۴۳۳).

در این بیت «علی حین» در معنای «فی حین» است. (ابن صائغ، ۱۴۲۴: ۲۲۹/۱).

همان طور که "علی" در معنای "فی" بکار می رود، "فی" نیز در معنای "علی" استفاده شده است. نمونه های آن به شرح زیر می باشد:

-(أَصْلَبَنَّكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ) (طه، ۷۱) آلوسی تصریح می کند که حرف «فی» به جای «علی» بکار رفته است که این مورد یکی از شواهد بلاغی در مورد استعاره تبعیه در حروف است (آلوسی، ۱۴۱۵: ۵۴۲/۸). هاشمی در توضیح این آیه می گوید: «مطلق استعلاء» که از «علی» حاصل می شود به مطلق ظرفیت تشبیه شده که جامع در هر دو تمکن و جا گرفتن است. پس لفظ «فی» که برای هر جزئی از جزئیات ظرفیت وضع شده، برای معنی «علی» به شیوه ی استعاره مصرحه تبعیه آورده شده است» (هاشمی، ۱۳۸۶: ۳۳۱).

-(أُمُّ لَهُمْ سَلَمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ) (طور، ۳۸) یعنی «یستمعون علیه». "فی" در این آیه دارای معنای مجازی است؛ زیرا بالا رفتن از پله با «علی» بکار می رود و "سلم" در اینجا مانند ظرف برای مظروف است (آلوسی، ۱۴۱۵: ۱۴: ۳۹). همچنین به بیت زیر از سدید بن کاهل استناد داده اند که "فی" در این بیت، به معنای "علی" بکار رفته است:

هم صلبوا العبدی فی جذع نخلة
المبرد، ۱۴۱۷، ج ۳: ۷۳.

به معنای «هم صلبوا العبدی علی جذع نخلة». همچنین این بیت از عنتره بن شداد که می گوید:

بَطْلُ كَأَنَّ ثِيَابَهُ فِي سِرْحَةٍ
يَحْذِي نَعَالُ السَّبْتِ لَيْسَ بِتَوْءَمٍ
(المبرد، ۱۴۱۷، ج ۱: ۷۹).

به معنای «علی سرحه» است (عبدالله، بی تا: ۵۹).

۳-۳- علی "در معنی" مع

از دیگر معانی که حرف "علی" به جای آن بکار می برد، حرف "مع" است که به مواد زیر اشاره می شود:

-(وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ) (بقره، ۱۷۷)؛ (زمخشری، ۱۴۰۷: ۲۱۷/۱) و (درویش، ۱۴۱۵: ۲۵۱/۱) «علی حبه» را به «مع حبه» ترجمه کرده اند. دلیل جابه جایی معنای "علی" و "مع" را به این دلیل دانسته اند که در "مع"، معنای ترجیح دادن و برتری وجود دارد (قیعی، ۱۴۱۷: ۲۷۲/۱).

-(وَإِنْ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ) (رعد، ۶)

مفسرانی چون (زمخشری، ۱۴۰۷: ۵۱۴/۲)؛ (آلوسی، ۱۴۱۵: ۱۰۱/۷) و (درویش، ۱۴۱۵: ۸۷/۵) «علی ظلمهم» را به «مع ظلمهم» تفسیر کرده اند و "علی" را در معنای مصاحبت دانسته اند.

-(وَلَقَدْ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَي الْعَالَمِينَ) (دخان، ۳۲) (ابن عاشور، بی تا: ۳۳۱/۲۵) «علی" را به "مع" تفسیر کرده و برای این

منظور به بیت احوص اشاره کرده است:

إِنِّي عَلَىٰ مَا قَدْ عَلِمْتُمْ مُحَسَّدٌ
 (الإصفهانی، بی تا، ج ۱: ۲۳۷).

(آلوسی، ۱۴۱۵: ۱۲۴/۱۳)؛ (درویش، ۱۴۱۵: ۱۳۱/۹)؛ (زمخشری، ۱۴۰۷: ۲۷۸/۴) و (رازی، ۱۴۲۰: ۶۶۱/۲۷) همگی "علی" را به معنای "مع" دانسته اند.

-(وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا) (حج، ۴۵) "علی" در معنای "مع" است. (زمخشری، ۱۴۰۷: ۱۶۲/۳) و آلوسی نیز همین نظر را دارد و به این صورت تفسیر کرده است: «یعنی با وجودی که سقف هایش سالم است و ویران نشده، کسی در آن ساکن نیست و خالی از سکنه است» (آلوسی، ۱۴۱۵: ۱۵۸/۹).

"۴-۳ علی" به معنی "باء"

برخی از مفسران معتقدند که "علی" در معنی "باء" بکار می رود تا نهایت خضوع و خشوع را نشان دهد. (قیعی، ۱۴۱۷: ۲۷۲/۱). برای این منظور به این آیه استناد داده اند: (حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولُ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ) (اعراف، ۱۰۵) این آیه ی مبارکه، صدق حضرت موسی (ع) را در ادعای رسالتش تاکید می کند. در کتب تفسیری چون: روح المعانی، مفاتیح الغیب "علی" به معنای "باء" بکار رفته است. آلوسی به تبعیت از فراء "علی" را به معنای "باء" می داند (آلوسی، ۱۴۱۵: ۱۹/۵). رازی به تفصیل در مورد این موضوع بحث و تحلیل می کند. او می گوید «اگر یاء "علی" در این آیه مشدد باشد، در این صورت فعل «حق» با علی متعدی می شود (رازی، ۱۴۲۰: ۳۲۶/۱۴). او به این آیات استناد می کند: (فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا) (صافات، ۳۱) و (فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ) (إسراء، ۱۶) و همچنین اگر حقیق به معنای «وجب» باشد، با "علی" متعدی می شود (همان).

در ابیات زیر نیز این جابه جایی ها دیده می شوند:
 امرؤ القیس:

بأى علاقتنا ترغبون
 عن دم عمرو على مرتد
 (المبرد، ۱۴۱۷: ۲۸۷)

«علی مرتد» به معنای «بمرتد» به کار رفته است.
 أبو ذؤيب الهذلي:

فكأنهنَّ رَبَابُهُ وَكَأَنَّهُ
 يَسْرُ يُفِيضُ عَلَى الْقَدَاحِ وَيَصْدَعُ
 «علی القداح» به معنای «بالقداح» است (عبدالله، بی تا: ۲۷۱).

در مورد استفاده ی "باء" به جای "علی" به آیه ی زیر می توان اشاره کرد: (مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ) (آل عمران، ۷۵). آلوسی (۱۴۱۵: ۱۹۴/۲) و رازی (۱۴۲۰: ۲۶۲/۸) معتقد هستند که فعل «أمن» در زبان عربی بوسیله ی "علی" متعدی می شود مانند آیه ی (هَلْ أَمْنَكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ) (یوسف، ۶۴). باید توجه داشت که معنی دو عبارت «أمنته به» و «أمنته علیه» متفاوت است. با در نظر گرفتن معنای اصلی "علی" (استعلاء) عبارتی چون «لا أمنته عليك» یعنی او را امین و قابل اعتماد نمی دانم که پس از سیطره بر تو، به تو جفا نکند، چون احتمال دارد از خود دشمنی نشان دهد و بر تو هجوم آورد یا بر تو ظلم کند. پس در عبارت «لا آمنه عليك» معنی سیطره، ستم و دشمنی نهفته است. همچنین با توجه به معنی اصلی باء الصاق، معنی عبارت «لا آمنه ب درهم» چنین است: او را بر یک درهم امین نمی شمارم، زیرا ممکن است در آن دخل

و تصرف و یا به آن تعدی و دست درازی کند. با توجه به معنی اصلی "علی" و "باء" عبارت «أمنه علیه» با استعلاء، استیلاء و سیطره و عبارت «أمنه به» با دخل و تصرف و الصاق در ارتباط است (سامرای، ۲۰۰۷: ۲۱/۳). مانند آیه ی ﴿وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ﴾ (مطففین، ۳۰) که در معنای «إذا مروا علیهم یتغامزون» است، زیرا در آیه ی ﴿وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَیْهِمْ مُصْبِحِينَ﴾ (صافات، ۱۳۷) فعل "مر" با "علی" متعدی شده است. تفسیر این آیه از سوره ی مطففین با توجه به "باء الصاق"، بر قرب و نزدیکی گناهکاران نسبت به مؤمنان دلالت دارد و کاربرد "علی" در آیه ی سوره ی صافات، با توجه به آیات قبل از آن، که از نزول عذاب الهی بر قوم لوط و نابود شدن این قوم خبر می دهد، تناسب ظریفی دارد با ویرانه ای که از قوم لوط باقی مانده و آیندگان بر آن قدم می گذارند، قدم هایی که در زیر آن قومی سرکش مدفون است (زرکشی، بی تا: ۲۷۵/۴). البته باید افزود که در الصاق ممکن است یکی از دو شیء ملصق و ملصق به، در زیر و بالطبع دیگری بر روی آن قرار گیرد، بنابراین، می توان گفت الصاق گاه به دلالت التزامی معنی استعلاء را هم افاده می کند (نجف آبادی و ابن الرسول، ۱۳۸۹: ۱۷۱).

﴿فَأَثَابَهُمْ غَمًّا يَغَمُّ﴾ (آل عمران، ۱۵۳) طبری معتقد است که "باء" در معنی "علی" بکار رفته است. (طبری، ۱۴۲۰: ۳۰۴/۷).

در بیت زیر باء در معنای علی بکار رفته است:

أربّ يبول الثُّعلبان برأسه لقد ذلّ من بالت عليه الثعالب

"برأسه" در معنای "علی رأسه" است. (فیروزآبادی، ۱۴۱۶: ۱۹۲/۲).

"۵-۵علی" در معنی "من"

در آیه ﴿إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ﴾ (مطففین، ۲) زمخشری معتقد است "علی" به جای "من" به کار رفته است و برای توجیه این قضیه به عبارت زیر اشاره می کند: «لما كان اكتيالهم من الناس اكتيالا يضرهم و يتحمل فيه عليهم: أ بدل «علی» مكان «من» للدلالة على ذلك». یعنی هنگامی که وزن و پیمانه کردن به ضرر مردم باشد، در این صورت "علی" به جای "من" بکار می رود (زمخشری، ۱۴۱۵: ۷۱۹/۴). طبرسی در مورد شأن نزول آیه، این گونه می گوید: «عكرمه از ابن عباس نقل کرده که چون پیغمبر (ص) وارد مدینه شدند، مردم آن بدترین انسان ها بودند از جهت کم فروشی؛ پس خداوند عزوجل «وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ» را نازل کرد و آن ها متنبه شده و بعد از آن خوب و کامل می کشیدند» (زمخشری، ۱۳۷۲: ۶۸۷/۱۰). درویش (۱۴۱۵: ۴۰۹/۱۰) نیز همین نظر را در کتابش نقل کرده است. با وجود این مطالب مشخص می شود که این جابه جایی کاملاً حکیمانه است. آلوسی معتقد است که تبدیل کلمه ی "علی" به "من" به دلیل تضمین واژه ی «اكتيال» به جای «استیلاء» است و همچنین به این دلیل است که این وزن و پیمانه کردن به ضرر مردم است (آلوسی، ۱۴۱۵: ۲۷۵/۱۵). طبرسی در جوامع الجامع در تفسیر این آیه آورده است: «به جای «من الناس» «علی الناس» فرمود تا دلالت کند بر این که پیمانه کردنشان به ضرر مردم بود. ممکن است «علی» متعلق به يستوفون، باشد و مفعول بر فعل مقدم شده تا بر خصوصیتی دلالت کند، یعنی فقط بر ضرر مردم پیمانه می کردند، ولی پیمانه را به نفع خودشان کامل می کردند (طبرسی، ۱۳۷۷: ۵۸۶/۶) و به نقل از فرآء می گوید: «"من" و "علی"، در همین مورد به جای هم می نشینند (مترادفند)، زیرا پیمانه بر آن شخص ثابت است. پس هرگاه بگوید: «اكتلت عليك»، گویی گفته است: «أخذتما عليك»، آن چه بر ذمهات بود گرفتم، و هرگاه بگوید: «اكتلت منك»، گویی گفته است: «استوفيت منك» حق و حقوق خود را بطور کامل از تو گرفتم» (همان).

نمونه دیگر آیه ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَعْتَابِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ﴾ (مؤمنون: ۵ و ۶) به معنای "من أزواجهم" است. به دلیل این که در حدیث مقابل فعل "حفظ" با "من" آمده است: «حفظ عورتک إلا من زوجتک وما ملکک یمینک» (سیوطی، ۱۳۹۴: ۲/۲۳۸) و یا آیه ی شریفه ی ﴿مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأُولِيَّانِ﴾ (مائده: ۱۵۷) یعنی «استحق منهم الأولیان» (آلوسی، ۱۴۱۵: ۴/۴۹).

در بیت زیر از ابی مثلم هذلی این جابه جایی دیده می شود:

متی ما تنکروها تعرفوها علی أقطارها علق نفیث
(ابن قتیبه، ۱۹۶۳، ج ۱: ۴۱۱).

«علی أقطارها» به معنای «من أقطارها» (عبدالله، بی تا: ۲۷۶). در آیه ی شریفه ی ﴿وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ (انبیاء، ۷۷) "من" در معنای "علی" آمده است، یعنی "ونصرناه علی القوم" (سیوطی، ۱۳۹۴: ۲/۲۹۴)؛ (زرکشی، بی تا: ۴/۴۲۰) همچنین کاشانی از ابی عبیده نقل کرده که "من" به معنای "علی" است تا معنای غلبه و تسلط بر دشمنان و یاری کردن پیامبر (ص) در برابر معاندان را برساند (کاشانی، ۱۴۲۳: ۴/۳۴۰). در واقع معنی دو عبارت «نصره منه» و «نصره علیه» نیز متفاوت است. «نصره علیه» دربردارنده ی معنی استعلاء، تسلط و چیرگی است، یعنی او را به منظور غلبه بر دیگری یاری داد، مانند آیه ی ﴿فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ (بقره ۲۸۶) اما «نصره منه» یعنی «نجاه منه یا منعه منه»، یعنی او را آن قدر یاری کرد که بتواند از چنگ خصم رهایی یابد، در ضمن در آن یاری کمتری مورد نظر است. بنابراین «نصره» متضمن «نجاه یا منعه» است. «نجیته من القوم» یعنی او را از دست قوم رهایی بخشیدم (نجات دادم). در این عبارت روی توجه فقط به نجات یافته است و در آن اثری از درگیر شدن و مخالفت با قوم یافت نمی شود؛ در صورتی که در «نصرته من القوم» غالباً توجه مخاطب به هر دو جهت (نجات یافتگان و ظالمان) جلب می شود (سامرای، ۲۰۰۷: ۳/۱۲ و ۱۳).

"۶-۳ علی" در معنی "لام"

در این آیه ی شریفه ﴿أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ (مائده، ۵۴)، ماده ی «ذلّ» به جای "لام" با "علی" متعدی شده است تا معنای تعطف و تحتّن (توجه و فروتنی) را برساند (زرکشی، بی تا: ۳/۳۴۱؛ طباطبائی، ۱۴۱۷: ۵/۳۸۴). اما با توجه به این که اصل این ماده به معنای رفق، لین و رحمت نیز به کار رفته و این معنا به تصریح امام علی (ع) و ابن عباس در تفسیر آیه، ذکر شده است، دیگر نمی توان گفت که با بکارگیری تضمین، دو معنای متفاوت با یک لفظ بیان شده است و شاید تنها نکته ای که باقی می ماند این باشد که «اذلة علی» آمده است تا از نظر لفظی و وزنی با «أعزة علی» تعادل برقرار کند و استفاده از "علی" به جای "لام" برای هشدار دادن به این مسئله است که این افراد با وجودی برتری جایگاه و رتبه ای که نسبت به مومنان دارند، ولی نسبت به آن ها متواضع و فروتن هستند و همچنین تواضع این افراد نسبت به دیگر مومنان بیشتر است و این تواضع، از روی خواری و ذلت نیست؛ بلکه به این دلیل است که با وجود علوّ جایگاه و فضیلتشان از چنین تواضعی برخوردار هستند (آلوسی، ۱۴۱۵: ۳/۳۳۱؛ زمخشری، ۱۴۰۷: ۱/۶۴۸)؛ (رازی، ۱۴۲۰: ۱۲/۳۸۲).

همچنین آیه ی شریفه ی ﴿وَلِتَكْبَرُوا لِلَّهِ عَلَى مَا هَدَاكُمْ﴾ (بقره، ۱۸۵) به معنای "لهدایته ایاکم"، است. دلیل آوردن "علی" به جای "لام" این است که چون سیاق آیه دلالت بر تعظیم و بزرگداشت خداوند دارد، بنابراین واجب است که "علی" به خاطر دلالت بر معنای استعلاء بکار برود (قیعی، ۱۴۱۷: ۱/۲۷۲). در آیه شریفه ﴿ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ﴾ (انعام، ۱۵۴) اندلسی "علی" را به معنی "لام" دانسته و برای تأیید ادعای خود به بیت زیر استناد کرده است (اندلسی، ۱۴۲۰: ۱/۲۶):

رَعْتَهُ أَشْهَرًا وَ خَلَا عَلَيْهَا فَطَارَ التِّي فِيهَا وَاسْتَغَارَا

«خلا علیها» در معنی «خلا لها» است. در آیه ی ﴿فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ﴾ (یونس، ۱۰۸) «يَضِلُّ عَلَيْهَا» در معنی «يَضِلُّ لها» است (ابوعبیده، ۱۳۸۱: ۲۸۴/۱). برخی از نحویان به شواهدی از این موارد در ابیات عربی اشاره کرده اند. از جمله اشمونی (۱۴۱۹: ۹۱/۲) بیت زیر را از درید بن صمه از جمله مواردی دانسته که «علی» در معنی «لام» بکار رفته است:

علام تقول الرمح يثقل عاتقى
إذا أنا لم أظعن إذا الخيل كرت
«علام تقول» به معنای «لم تقول» است.

در آیات فراوانی دیده می شود که «لام» به جای «علی» بکار رفته است. در زیر به این شواهد اشاره می شود:
﴿يَخْرُونَ لِلذَّقَانِ سَجْدًا﴾ (اسراء، ۱۰۹) ابن عاشور پیرامون تفسیر این آیه می گوید: «لام» در این جا حرف اختصاص است که در معنای «علی» استعمال بکار رفته و دارای استعاره ی تبعیه است تا دلالت بیشتری بر تمکن داشته باشد، مانند تمکن داشتن یک چیز به آن چه که به آن اختصاص دارد (ابن عاشور، بی تا: ۱۸۳/۱۴). شواهد زیر از همین نمونه هستند:

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَا لِحَبِيهِ﴾ (یونس، ۱۲) به معنای «علی جنبه»
- ﴿فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ﴾ (صافات، ۱۵۳) به معنای «علی الجبن».

﴿إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا﴾ (اسراء، ۷) زرکشی، «فلها» را «فعلیها» دانسته؛ زیرا معتقد است که بدی و زشتی علیه انسان است (علی الإنسان) و نه برای او (له) و دلیل او آیه ی ﴿فَعَلَىٰ إِجْرَامِي﴾ (هود، ۳۵) است (زرکشی، بی تا: ۳۴۱/۴) عکبری نیز همین نظر را تأیید می کند ولی ایشان به آیه ی ﴿وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتُ﴾ (بقره، ۲۸۶) اشاره می کنند (عکبری، بی تا: ۸۱۳/۲). باید توجه داشت که «إِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا» با توجه به لام اختصاص، یعنی اگر شما بدرفتاری کنید و قصد زیان رساندن به دیگران را داشته باشید، درحقیقت به خودتان آسیب رسانده اید و زیان را مخصوص خود ساخته اید (سامرای، ۲۰۰۷: ۵۷/۳).

در بعضی آیات نیز حرف جر «لام» به جای «علی» به کار رفته است:

﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ﴾ (غافر، ۵۲) برخی مفسران در تفسیر این آیه، اشاره کرده اند که «لام» در این جا برای تمسخر ظالمین بکار رفته تا بیان کند که لعنت خداوند پیوسته، همراه و مقرون با آن ها است (سیوطی، ۱۴۰۸: ۳۰۳/۳). آلوسی می گوید به این دلیل «لام» را به جای «علی» بکار برده تا این استدلال را که اراده ی خیر و خوبی، با لام همراه می شود، را از بین ببرد (آلوسی، ۱۴۱۵: ۲۸۷/۱۰).

﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ﴾ (حجرات، ۲) ابن قتیبه در این آیه، معتقد است که لام به معنی علی است، همان طور که عرب می گوید: «سقط فلان لفیه یعنی علی فیه» (ابن قتیبه، بی تا: ۲۲۲/۱)

شواهد زیر اشعاری هستند که این جابه جایی در آن ها دیده می شود و «علی» در معنای «لام» به کار رفته است:

فی ليلة لانرى بها أحداً
يضحكى علينا إلا كواكبها
«يضحكى علينا» در معنای «يضحكى لنا».

و مانند این بیت الأشعث الکندی:

تناولت بالرمح الطويل ثيابه
فخر صريعاً لليدين والفم

«لليدين» در معنای «علی الیدين» است (به نقل از اشمونی، ۱۴۱۹: ۸۱/۲).

"۷-۳ علی" در معنای "استدراک" و "اضراب"

استدراک در زبان عربی به معنای تصحیح یا افزودن نکته ای است که ممکن است ذهن شنونده را از سوء تفاهم نجات دهد یا نکته ای جدید را برجسته کند. زرکشی (بی تا: ۲۸۴/۴) و سیوطی (۱۴۰۸: ۶۷۱/۲) این معنا را برای "علی" در نظر گرفته اند و به این آیه اشاره کرده اند: ﴿تَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ﴾ (فرقان، ۵۸) زیرا معتقدند که معنی آیه به این صورت است که توکل خود را به خداوند نسبت می دهیم که در این حالت مفید استعلاء نیست، زیرا چیزی بر خداوند استعلاء نمی یابد. در این آیه (الذی لایموت) نوعی تأکید بر ویژگی یکتای خداوند است. این بیان ممکن است نوعی استدراک ضمنی به شمار رود که ذهن شنونده را از هر گونه تصور نادرست (مانند توکل بر موجودات فانی) باز می دارد و توجه او را به ذات مطلق و ابدی خداوند جلب می کند. همچنین اضراب به طور مستقیم در این آیه وجود ندارد، بلکه تمام آیه در راستای توکل بر خداوند است.

"۸-۳ علی" و معنای ضرر و زیان

﴿مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا نَفْسَ لَهُ يَمْهَدُونَ﴾ (روم، ۴۴) و (فاطر، ۳۹)

زمخشری «علیه» را به نهایت ضرر تفسیر کرده است و می گوید: «علیه کفره» کلمه ای جامع است که هیچ نهایی از ضرر و زیان پشت آن نیست (بی نهایت بیانگر ضرر و زیان است)؛ زیرا کسی که کفرش به او زیان برساند، در واقع همه ی ضررها او را احاطه کرده است. چون این آیه در مورد کسانی است که کفر می ورزند؛ قصد خداوند متعال این است که این کفر هیچ زبانی به خدا نمی رساند، بلکه فقط متوجه خود آن ها است» (زمخشری، ۱۴۰۷: ۴۸۳/۳). ابن عاشور معتقد است که مقتضای این آیه این است که حرف استعلائی "علی" بکار برود، زیرا نشان دهنده ی این مسئله است که در کفر ورزیدن، شدت و سختی و زیان است. او برای اثبات این نکته به آیه ی ﴿لَهَا مَا كَسَبَتْ وَ عَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ﴾ (بقره، ۲۸۶) رجوع می کند که حرف لام بیانگر سود و منفعت برای مجرورش است (ابن عاشور، بی تا: ۶۹/۲۱). البته همان طور که در ادامه ی آیه مشاهده می شود، حرف لام نشان دهنده ی این است که عمل صالح نیز به صاحبان و انجام دهندگانش بازمی گردد.

"۹-۳ علی" در معنی "عن"

در آیات قرآن کریم به موردی یافت نشد که "علی" در معنای "عن" بکار رفته باشد، اما شواهدی را در اشعار عربی وجود دارد که در زیر به آن ها اشاره می شود:

قحیف بن سلیم عقیلی:

إذا رضیت علی بنو قشیر لعمر و الله أعجبنی رضاها

«رضیت علی» در معنای «رضیت عنی» به کار رفته است و این بیت عدی بن زید که در آن «یحکی علینا» به معنای «یحکی

عنا» است (عبدالله، بی تا: ۲۷۳):

فی لیلة لا نری بها أحداً یحکی علینا إلا کواکبها

اما در آیاتی از قرآن "عن" در معنای "علی" بکار رفته است:

﴿وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنْ نَفْسِهِ﴾ (محمد، ۳۸) یعنی «ببخل علی نفسه» (سیوطی، ۱۳۹۴: ۲۴۰/۲). آلوسی و ابن عاشور معتقد

هستند در «بخل»، معنای محرومیت و ضرر و زیان وجود دارد، که هرگاه متضمن معنای محرومیت باشد با "عن" و در صورت دوم با "علی" متعدی می شود. از آن جایی که در آیه ی مورد بحث، ضرر و زیان بخل متوجه خود فرد می باشد، در این صورت در

تفسیر آن، معنای "علی" در نظر گرفته شده است (آلوسی، ۱۴۱۵: ۲۳۶/۱۳؛ ابن عاشور، بی تا: ۱۱۵/۲۶). البته باید توجه داشت که باقی ماندن حرف بر معنای اصلی اش، پسندیده تر است، زیرا معنی دو عبارت «یبخل علی نفسه» و «یبخل عن نفسه» براساس معنی اصلی تغییر می-کند. «یبخل علی نفسه» یعنی عاقبت و نتیجه ی بخلش به خودش باز می گردد، مانند آیات (بقره، ۲۸۶) و (یونس، ۲۳) که "علی" معنی ضرر و زیان را می رساند. معنی دیگری که می توان برای آن در نظر گرفت، این است که بخل را بر نفسش سیطره داد و با بخل بر نفسش فشار آورد. گویی بخل باری است که بر دوش می گیرد و حمل می کند، ولی معنی «یبخل علی نفسه» این است که بخیلانه از نفسش دریغ می کند، یعنی از مصلحت خود دست می کشد و گویی با بخل از نفسش دور می شود. البته "عن" در این تفسیر در معنی مجاوزت و متعلق به حال محذوف است؛ یعنی منصرفا عن نفسه (سامرایی، ۲۰۰۷: ۴۸/۳).

و مانند این آیه: (إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي) (ص، ۳۲). در تفسیر این آیه بیان شده است که کلمه "أحببت" متضمن معنای ایثار است و کلمه "عن" به معنای "علی" است و منظور حضرت سلیمان (ع) این است که من محبتی را که به اسبان دارم، ایثار و اختیار می کنم بر یاد پروردگارم، که نماز است، در حالی که آن را نیز دوست می دارم و یا معنایش این است که: من اسبان را دوست می دارم، دوستی ای که در مقابل یاد پروردگارم نمی توانم از آن چشم بپوشم، در نتیجه وقتی اسبان را بر من عرضه می دارند از نماز غافل می شوم تا خورشید غروب می کند (طبرسی، ۱۳۷۲: ۷۴۰/۸). همچنین ابوعبیده مجاز را در واژه ی «أحببت» ذکر کرده است (ابوعبیده، ۱۳۸۱: ۱۸۲/۲).

۴. نتیجه

در خصوص تعدّد معنایی حروف معانی در میان نحویان، اختلاف نظر وجود دارد. کوفیان بر این باورند که برخی از حروف معانی، می توانند جانشین برخی دیگر از آن حروف شوند. اما بصریان نظری مخالف با کوفیان دارند و معتقدند هر حرفی دارای یک معنا است که هیچ گاه از آن جدا نمی گردد؛ ولی ممکن است بطور مستقیم نتوان به آن معنا رسید.

اساساً هر حرف، دارای یک معنای اصلی است و معانی دیگری که به آن نسبت داده می شود یا قابل تفسیر به معنای اصلی و یا دارای کاربرد مجازی است. از آن جا که قرآن کریم کلام خداوند علیم و حکیم است، صرف جا به جایی حروف بدون در نظر داشتن ابعاد بلاغی آن از جمله توسعه معنایی، ناممکن است. جانشینی حروف، از جمله حرف "علی" به جای دیگر حروف، موجب توسعه معنایی فعلی می گردد که همراه با آن حروف به کار رفته است. برای بیان یک معنی، گاه جز ادات اصلی می توان مجموعه ای از حروف جانشین نیز در نظر گرفت. بدین ترتیب، برخی از معانی حروف با بیش از یک حرف جر بیان می شود که اهمیت بررسی و شناخت این حروف در ترجمه نمود می یابد.

این موضوع خود گویای این مهم است که قرآن پژوهان و مفسران در تحلیل و تفسیر کلام وحی، بایستی با ذره بین زیبایی شناسی، نقش تغییرات معنایی حروف را در شکل گیری اعجاز معنایی قرآن بازشناسند و بر این حقیقت تأمل کنند که گزینش معنای مورد نظر حروف به منظور هدفی والا طرح گشته و آن نفوذ هر چه بیشتر این معانی در جان و دل مخاطبان خویش است. حرف جر "علی" علاوه بر معنای اصلی اش که "استعلاء" می باشد، در معانی حروف مختلفی چون: "مع"، "فی"، "لام"، "باء" و "عن" به کار رفته است. مهم ترین کارکردهای زیبایی شناختی جایگزینی و تغییرات معنایی این حرف در قرآن کریم عبارتند از: شمول و گستردگی معنا، تاکید و مبالغه است که متن قرآن را به متنی باز و گسسته تبدیل نموده و فضایی مناسب برای تأمل

آگاهانه خواننده فراهم آورده است. هدف اصلی از این امر، انتقال بی کم و کاست، اثربخش، نگرش ساز و تعالی دهنده معنا به مخاطب است .

منابع

قرآن کریم

۱. ابن الصائغ، أبو عبد الله شمس الدين، (۱۴۲۴)، اللمحة فی شرح الملحة، المحقق: إبراهيم بن سالم الصاعدی، المدينة المنورة: عمادة البحث العلمي بالجامعة الإسلامية.
۲. ابن عاشور، محمد بن طاهر، (بی-تا)، التحرير والتنوير.
۳. ابن قتیبه، أبو محمد عبد الله بن مسلم، (۱۹۶۳)؛ أدب الکاتب، تحقیق: محمد محیی الدین عبدالحمید، الطبعة الرابعة، مصر: المكتبة التجارية.
۴. ابن قتیبه، أبو محمد عبد الله بن مسلم، (بی-تا)، تأویل مشکل القرآن، المحقق: إبراهيم شمس الدين، بیروت: دار الکتب العلمیة.
۵. ابن هشام، جمال الدين، (۱۳۷۸)، مغنی اللیب عن کتب الأعاریب، حققه و علق علیه: مازن مبارک و محمدعلی حمد الله، تهران: موسسه الصادق.
۶. أبو عبیده، معمر بن المثنی التیمی، (۱۳۸۱)، مجاز القرآن، المحقق: محمد فواد سزگین، القاهرة: مكتبة الخانجي.
۷. الاربلي، علاءالدین بن علی، (۱۹۹۱)، جواهر الادب فی معرفة کلام العرب، بیروت: دار النفائس.
۸. استرآبادی، رضی-الدین محمد بن حسن، (۱۳۶۶)، شرح الکافیة فی النحو، تهران: مرتضوی.
۹. الأشمونی، أبو الحسن، نور الدين، (۱۴۱۹)، شرح الأشمونی علی ألفیه ابن مالک، بیروت: دار الکتب العلمیة.
۱۰. الأصفهانی، أبی فرج (بی-تا)؛ الأغانی، تحقیق: سمیر جابر، الطبعة الثانية، بیروت: دارالفکر.
۱۱. السیوطی، عبد الرحمن بن أبی بکر، (۱۴۰۸)، معترک الأقران فی إعجاز القرآن، بیروت: دار الکتب العلمیة.
۱۲. الأندلسی، أبو حیان محمد بن یوسف، (۱۴۲۰)، البحر المحيط فی التفسیر، المحقق: صدقی محمد جمیل، بیروت: دار الفکر.
۱۳. آلوسی، سید محمود، (۱۴۱۵)، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، بیروت: دار الکتب العلمیة.
۱۴. الباقولی، علی بن الحسین بن علی، (۱۴۲۰)، إعراب القرآن المنسوب للزجاج، تحقیق ودراسة: إبراهيم الإیاری، القاهرة: دارالكتاب المصری.
۱۵. ترجمان، عباس، (۱۴۰۴)، معانی حروف المعانی عند ابن هشام و الرماني، تهران: مؤسسه الأعلمی.
۱۶. توکل نیا، مریم، حسومی، ولی-الله (۱۳۹۷)، بررسی شبکه-معنایی حرف جر «علی» در قرآن با رویکرد شناختی، مجله آموزه-های قرآنی، شماره ۲۸، صص: ۲۲۸-۲۰۳. <https://ensani.ir/fa/article/author/181727>
۱۷. حقی بروسوی، اسماعیل، (بی-تا)، تفسیر روح البیان، بیروت: دارالفکر.
۱۸. درویش، محیی الدین، (۱۴۱۵)، اعراب القرآن و بیانه، سوریه: دارالارشاد.
۱۹. الدمیری، کمال الدین محمد بن موسی بن عیسی (۲۰۰۳)؛ حیاة الحیوان الکبری، تحقیق: أحمد حسن بسج، الطبعة الثانية، بیروت: دارالکتب العلمیة.
۲۰. رازی، ابو عبدالله محمد بن عمر، (۱۴۲۰)، مفاتیح الغیب، بیروت: داراحیاء التراث العربی.
۲۱. زرکشی، محمد بن بهادر، (بی-تا)، البرهان فی علوم القرآن.
۲۲. زمخشری، محمود بن عمر، (۱۴۰۷)، الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل، بیروت: دارالكتاب العربی.
۲۳. سامرائی، فاضل صالح، (۲۰۰۷)، معانی النحو، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

۲۴. سیدی، سید حسین، شاهوردی، فرحناز (۱۳۹۲)، درآمدی بر زیبایی شناسی تکرار حروف در نظامهنگ درونی آیات قرآن، پژوهش های قرآنی، سال نوزدهم، شماره ۱، صص: ۵۱ - ۳۸. <https://ensani.ir/fa/article/33409>
۲۵. السیوطی، جلال الدین، (۱۴۰۸)، معترك الأقران فی إعجاز القرآن، بیروت: دار الکتب العلمیة.
۲۶. السیوطی، جلال الدین، (۱۳۹۴)، الإتقان فی علوم القرآن، المحقق: محمد أبو الفضل إبراهيم، الناشر: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
۲۷. شرف الدین، جعفر، (۱۴۲۰)، الموسوعة القرآنیة، خصائص السور، المحقق: عبد العزيز بن عثمان التویجزی، بیروت: دار التقريب بين المذاهب الإسلامية.
۲۸. شهبازی، اصغر (۱۳۹۸)، زیبایی شناسی حروف جاره در آیات قرآن کریم از نگاه زمخشری، پژوهش نامه معارف قرآنی، دوره ۱۰، شماره ۳۷، صص: ۷۶-۴۹. <https://doi.org/10.22054/rjqk.1921.44346>
۲۹. صبان، محمد بن علی، (بی تا)، حاشیة الصبان علی شرح الاشمونی علی ألفیه ابن مالک، قاهره: دار إحياء الكتب العربیة.
۳۰. طباطبایی، سید محمد حسین، (۱۳۷۴)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۳۱. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۷)، تفسیر جوامع الجامع، تهران: انتشارات دانشگاه تهران و مدیریت حوزه علمیه قم.
۳۲. طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو.
۳۳. الطبری، محمد بن جریر، (۱۴۲۰)، جامع البیان فی تأویل القرآن، المحقق: أحمد محمد شاكر، الناشر: مؤسسة الرسالة.
۳۴. طنطاوی، سید محمد، (بی تا)، التفسیر الوسیط للقرآن الکریم.
۳۵. عباس زاده، حمید (۱۳۹۰)، کارکردهای زیبایی شناختی حذف حرف جاره در قرآن کریم، نشریه آموزه های قرآنی، شماره ۱۳، صص: ۱۰۹ - ۸۹. <https://sid.ir/paper/fa215951>
۳۶. عبدالله، احمد محمد، (بی تا)، ظاهرة التقارض فی النحو العربی، الناشر: مجلة الجامعة الإسلامية بالمدينة المنورة.
۳۷. العکبری، أبو البقاء عبد الله بن الحسين، (بی تا)، التبیان فی إعراب القرآن، المحقق: علی محمد البجاوی، الناشر: عیسی البابي الحلبي وشركاه.
۳۸. العواد، محمد حسن، (۱۹۸۲)، تناوب حروف الجر فی لغة القرآن، عمان: دار الفرقان للنشر و توزیع.
۳۹. الفیروزآبادی، مجد الدین أبو طاهر محمد بن یعقوب، (۱۴۱۶)، بصائر ذوی التمییز فی لطائف الكتاب العزیز، المحقق: محمد علی النجار، القاهرة: المجلس الأعلى للشتون الإسلامية.
۴۰. القیعی، محمد عبد المنعم، (۱۴۱۷)، الأصلان فی علوم القرآن، الناشر: حقوق الطبع محفوظة للمؤلف.
۴۱. کاظمی نجف آبادی، سمیه، ابن الرسول، سید محمد رضا، (۱۳۸۹)، «استعلا در معانی حروف جر عربی و حروف اضافہ فارسی»، ادب پژوهی، شماره سیزدهم، صص: ۱۵۷-۱۹۴.
۴۲. کاشانی، ملا فتح الله، (۱۴۲۳)، زبدة التفاسیر، قم: بنیاد معارف اسلامی.
۴۳. المبرد، أبو العباس (۱۴۱۷)، الكامل فی اللغة والأدب، المحقق: محمد أبو الفضل إبراهيم، الطبعة الثالثة، القاهرة: دار الفكر العربی.
۴۴. المرادی، أبو محمد بدر الدین حسن بن قاسم (۱۴۱۳)، الجنی الدانی فی حروف المعانی، المحقق: د. فخر الدین قباوه و الأستاذ محمد ندیم فاضل، بیروت: دار الکتب العلمیة.
۴۵. نحاس، ابوجعفر احمد بن محمد، (۱۴۲۱)، اعراب القرآن، بیروت: دار الکتب العلمیة.

۴۶. هاشمی، احمد، (۱۳۸۶)، جواهر البلاغه، قم: دارالفکر.

Resources

Holy Quran

Ibn al-Saigh, Abu Abd Allah Shams al-Din, (۱۴۲۴), al-Lumha fi Sharh al-Mulha, al-Muhaqq: Ibrahim bin Salem al-Saadi, Al-Madinah al-Munawarah: the head of research at the Islamic University.

Ibn Ashur, Muhammad Ibn Tahir, (Baita), Al-Tahrir and Tanweer.

Ibn Qutiba, Abu Muhammad Abdullah bin Muslim, (۱۹۶۳); Adab al-Katb, research: Muhammad Mohyeddin Abdulhamid, fourth edition, Egypt: Al-Maktabeh Al-Tajariyyah.

Ibn Qutiba, Abu Muhammad Abd Allah bin Muslim, (Baita), Tawheel Miskh al-Qur'an, al-Muhaqq: Ibrahim Shams al-Din, Beirut: Dar al-Kutub Al-Elamiya.

Ibn Hisham, Jamal al-Din, (۱۳۷۸), Mughni al-Labib on the books of al-Aarib, Haqqah and Alaq ali: Mazen Mubarak and Muhammad Ali Hamdallah, Tehran: Al-Sadiq Foundation.

Abu Obaidah, Muammar bin Al-Muthani al-Taimi, (۱۳۸۱), Majaz al-Qur'an, al-Haqq: Muhammad Fawad Sezgin, Cairo: Al-Khanji Library.

Al-Arbali, Aladdin bin Ali, (۱۹۹۱), Jawaharlal Adab in the knowledge of Kalam al-Arab, Beirut: Dar al-Nafais.

Estrabadi, Razi-al-Din Mohammad bin Hassan, (۱۳۶۶), Sharh al-Kafiyah fi al-Naha, Tehran: Mortazavi.

Al-Ashmouni, Abu Al-Hassan, Nur al-Din, (۱۴۱۹), Al-Ashmouni Commentary on Alfiya Ibn Malik, Beirut: Dar al-Kutub Al-Elamiya.

Al-Isfahani, Abi Faraj (Bita); Songs, research: Samir Jaber, second edition, Beirut: Dar al-Fekr.

Al-Suyuti, Abd al-Rahman bin Abi Bakr, (۱۴۰۸), Mu'atrak al-Qaran fi Ijaz al-Qur'an, Beirut: Dar al-Kutub Al-Elamiya.

Al-Andalsi, Abu Hayyan Muhammad bin Yusuf, (۱۴۲۰), Al-Bahr al-Massin fi al-Tafsir, al-Muhaqq: Sedqi Muhammad Jamil, Beirut: Dar al-Fakr.

Alousi, Seyyed Mahmoud, (۱۴۱۵), Ruh al-Ma'ani fi Tafsir al-Qur'an al-Azim, Beirut: Dar al-Kutub al-Alamiyyah.

Al-Bagholi, Ali bin Al-Hussein bin Ali, (۱۴۲۰), Arabization of the Qur'an attributed to Zajjaj, research and study: Ibrahim al-Ibiari, Cairo: Dar al-Kitab al-Masri.

Turjan, Abbas, (۱۴۰۴), Meanings of the Letters of Ibn Hisham and Al-Ramani, Tehran: Est. Al-Alami.

Tawakalna, Maryam, Hassoumi, Waliullah (۲۰۱۷), Investigating the semantic network of the vowel "Ali" in the Qur'an with a cognitive approach, Journal of Qur'anic Teachings, No. ۲۸, pp. ۲۲۸-۲۰۳. <https://ensani.ir/fa/article/author/۱۸۱۷۲۷>

Haghi Brosavi, Ismail, (Bita), Tafsir Ruh al-Bayan, Beirut: Dar al-Fakr.

Darvish, Mohi al-Din, (۱۴۱۵), Arabs of the Qur'an and Bayan, Syria: Daral Arshad.

Al-Damiri, Kamal al-Din Muhammad bin Musa bin Isa (۲۰۰۳); Hayat al-Haiwan al-Kubari, al-Habiq: Ahmed Hassan Basaj, second edition, Beirut: Dar al-Kutb al-Alamiya.

Razi, Abu Abdullah Muhammad bin Omar, (۱۴۲۰), Al-Mafiyat Al-Gheeb, Beirut: Darahiya Al-Tarath Al-Arabi.

Zarkashi, Muhammad bin Bahadur, (Beta), al-Barhan in the sciences of the Qur'an.

Zamakhshari, Mahmoud bin Omar, (۱۴۰۷), Al-Kashf on the facts of Ghwamaz al-Tanzir, Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi.

Samarai, Fadel Saleh, (۲۰۰۷), Ma'ani al-Nawhu, Beirut: Dar Ahyaya al-Trath al-Arabi.

Seidi, Seyyed Hossein, Shahvardi, Farhanaz (۲۰۱۲), an introduction to the aesthetics of repetition of letters in the internal rhythmic order of Quranic verses, Quranic Researches, ۱۹th year, number ۱, pp: ۵۱-۳۸. <https://ensani.ir/fa/article/۳۳۴۰۹۷>

Al-Siuti, Jalal al-Din, (۱۴۰۸), Mu'atrak al-Qaran fi Ijaz al-Qur'an, Beirut: Dar al-Kutub Al-Elamiya.

Al-Syuti, Jalal al-Din, (۲۰۱۴), Al-Iqqan fi Uloom al-Qur'an, Al-Haqq: Muhammad Abul-Fazl Ibrahim, Publisher: Al-Masriy Al-Aaaaa Al-Katab.

Sharaf-al-Din, Jafar, (۱۴۲۰), Al-Masua al-Qur'aniya, Quyzat al-Surah, Al-Muhaqq: Abd al-Aziz bin Othman al-Tawijzi, Beirut: Dar al-Taqdeem bin al-Mahabh al-Islami.

Shahbazi, Asghar (۲۰۱۸), Aesthetics of the flowing letters in the verses of the Holy Quran from Zamakhshari's point of view, Research Journal of Quranic Studies, Volume ۱۰, Number ۳۷, pp: ۴۹-۷۶. <https://doi.org/10.۲۲۰۵۴/rjqk.۲۰۱۹/۴۴۳۴۶/۱۹۲۱>

Sabban, Muhammad Ibn Ali, (Beita), the margin of Al-Saban Ali Sharh Al-Ashmouni Ali Alfiyyah Ibn Malik, Cairo: Dar Ihya Al-Kitab al-Arabiya.

Tabatabai, Seyyed Mohammad Hossein, (۱۳۷۴), Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an, Qom: Islamic Publications of the Qom Seminary Community of Teachers.

Tabarsi, Fazl bin Hasan (۱۳۷۷), Tafsir Jama'a al-Jamae, Tehran: Tehran University Publications and Qom Seminary Management.

Tabarsi, Fazl bin Hasan, (۱۳۷۲), Majma al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an, Tehran: Nasser Khosrow Publications.

Al-Tabari, Muhammad bin Jarir, (۱۴۲۰), Jame al-Bayan fi Taweel al-Qur'an, Al-Haggiq: Ahmed Muhammad Shakir, Publisher: Al-Risalah Foundation.

Tantawi, Seyyed Muhammad, (Beta), Al-Tafsir al-Wasit for the Holy Qur'an.

Abbaszadeh, Hamid (۲۰۱۳), Aesthetic Functions of Eliminating the Letter Jarah in the Holy Qur'an, Amouzeh-Hai Koranic Publication, No. ۱۳, pp. ۸۹-۱۰۹. <https://sid.ir/paper/۲۱۵۹۵۱/fa>

Abdallah, Ahmad Muhammad, (Beta), The Appearance of Borrowing in Arabic Grammar, Publisher: Al-Jamaa al-Islamiyya University of Madinah al-Munawarah.

Al-Akbari, Abu Al-Bartah Abdullah bin Al-Hussein, (Baita), Al-Tabayan fi l'arab al-Qur'an, al-Muhaqq: Ali Muhammad al-Bajawi, publisher: Isa al-Babi Al-Halabi and Company.

Al-Awad, Muhammad Hassan, (۱۹۸۲), Alternation of Al-Aljar Letters in the Language of the Qur'an, Oman: Dar al-Furqan Publishing and Distribution.

Al-Firouzabadi, Majid al-Din Abu Tahir Muhammad bin Yaqoob, (۱۴۱۶), Basa'ir zawi al-taqsir fi Lataif al-Kitab al-Aziz, al-Haqq: Muhammad Ali al-Najjar, Cairo: Majlis al-Alai for Islamic Affairs.

Al-Qa'i, Muhammad Abd al-Munaim, (۱۴۱۷), Al-Aslan fi Uloom al-Qur'an, Publisher: Al-Haqq al-Taab reserved for the author.

Kazemi Najafabadi, Samiya, Ibn al-Rasoul, Seyyed Mohammad Reza, (۲۰۰۹), "Exaltation in the meanings of Arabic vowels and Persian prepositions", Adab Pazhuhi, No. ۱۳, pp. ۱۵۷-۱۹۴.

Kashani, Mulla Fethullah, (۱۴۲۳), Zubadah al-Tafaseer, Qom: Islamic Education Foundation.

Al-Mubard, Abu al-Abbas (۱۴۱۷); Al-Kamal fi al-Laghha and Al-Adab, Al-Muhaqq: Muhammad Abul-Fazl Ibrahim, ۳rd edition, Cairo: Dar al-Fakr al-Arabi.

Al-Moradi, Abu Muhammad Badr al-Din Hasan bin Qasim (۱۴۱۳), al-Jani al-Dani fi Haruf Al-Ma'ani, al-Muhaqq: d. Fakhr al-Din Qabawa and Ustad Mohammad Nadim